

ספר
שלות יעקב
מאת הרב יעקב ספיוואק
פרשת חיי שרה

נשי חיל של עמנו

הרבה שכתוב על נסיונות האבות. אבל כאן, במיתת שרה, מתחילים אנו לחשוב על הכאב, הדאגה והפחד שהרגישו האמהות בתקופת הצעירות של עמנו. שרה אמנו, שבצדקתה גיירה הנשים, היתה עקרה. בסביבותיה ראתה ששפחתה שנתנה לאברהם כפילגש נתעברה וילדה ישמעאל, ואז "ותקל גבירתה בעיניה". איזה בושא ל"שרה" של עמנו. וכן ללאה שהיתה "שנואה", שענינה "רכות" מבכי ומדמעה על שחשבה שהיא תהיה זקוקה להנשא לעשו הרשע.

ויכולים לשאול, למה משמים גזרו שהאמהות היו מוכרחות לסבול צרות אלו כיון שהיו נשים צדקניות? ואפשר לתרץ "אין חכם כבעל נסיון". באותו ארץ של המדריכות של עמנו, גרו אנשי בליעל שלא ידעו מה', ולכן לא היו לאנשים אלו הנימוסים ודרך ארץ השייכים לבני ביתו של אברהם אבינו. ונחוץ היה לבעליהם של האמהות להגן על משפחותיהם ולהרחיק אותן מאנשי דלא מעלי כדי שלא ישפיעו עליהן ועל יוצאי חלוציהן. אבל מאידך גיסא, על האמהות עצמן היתה האחריות להכיר "מי ומי ההולכים" כי יהיה זמנים שמשו "אחד בלב ואחד בפה" ישתדל להשפיע עליהן ועל משפחותיהן, בלי שבעליהן ידעו. ומפני זה נתנה הבנה לאישה יותר מבאיש. וכדי שתלמדנה האמהות להכיר מי טוב ומי רע, הביא הקב"ה לתוך שכונה של שרה את ישמעאל (ורק לזמן קצר) והביא לתוך שכונת רחל את עשו כדי ששתי אמהות אלו תראנה רשעות לזמן קצר כדי שתכירנה מה זה רע ואז תרחיקנה ממנו.

ואילו אצל לאה שהיתה "שנואה", נוכל לומר שהביא הקב"ה כאב הזה לחייה כדי להחזיק אותה, כדי שהיא תחזק את בניה. כי מבניה יצא משיח, אבל קודם זה יהיה תבלי משיח עם כאב לבניה ולכלל ישראל. ובתוך כל הצרה שתבוא, בניה של לאה יוכלו להביט על אמם כסמל של חיזוק, שאע"פ שהיתה שנואה לכתחילה, בסוף עמדה היא בנסיון, ומעשיה סימן לבנים שהזורעים בדמעה ברנה יקצורו.

וינחם יצחק אחרי אמו

"כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה, ומשמתה הוא מתנחם באשתו" (רש"י בשם המדרש).

לכאורה היה צריך לומר וינחם יצחק על אמו, למה כתוב "אחרי" אמו? ולמה ברא הקב"ה בעולמו הענין שהבן יהיה "כרוך" אצל אמו?

לפי דברי המקובלים יש ענינים של קדושה שהם מצד "ימין", ויש מהם שהם מצד "שמאל". תכלית האדם בעולם הזה הוא ששני הצדדים יהיו מאוזנים. אומרים על הפסוק "ולאדם לא מצא עזר כנגדו", שפעמים העזר הכי טוב לאדם הוא "כנגדו", ז"א, כשאשתו מתנגדת לו באיזה ענין וסוף סוף הוא שומע בקולה, אולי טוב יחשב לו מזה. כמוכן, אדם נולד עם נטיות ותכונות הנוטות לאיזה כיוון. ויש לו צורך למצוא "עזר כנגדו" המושכת אותו מנטיותיו הטבעיות לכיוון האחר כדי שימצא (מה שמתאר הרמב"ם) את "שביל הזהב" שהוא "דרך הממוצע".

למשל, אברהם אבינו הוא הסמל - לא! המדה עצמה! - של חסד. חסד לאורחים, וחסד עם בקשתו של רחמנות על אנשי סדום. חסד, חסד, חסד, זהו אברהם אבינו. זהו הטבע, האופי, הנטיה, התכונה, וה"מהות" שלו.

ומה רעה בכך? והלא טוב הוא להיות גומל חסדים? התירוץ: כן, אבל עם גבולות. נכון הוא שכתוב בנוגע להקב"ה "מה הוא רחום, אף אתה רחום", אבל יש גדרים וגבולות לענין חסד ורחמנות, כמו שאמרו חז"ל: "כל המרחם על האכזרי סופו להיות אכזרי למרחם". על כן, צריך בעל החסד להשתדל לנטות פעמים לכיוון האחר כדי להמצא בדרך הממוצע.

וכך היה עם אברהם אבינו. יצחק בנו, שיקרא לו זרע, לא היתה באפשרותו לגור יחד עם אחיו הפרא אדם, ישמעאל. יצחק, שמידתו גבורה - היינו אדם המנצח על היצר ועל ההרגש - אין לו לדור באותו אהל עם מי ש"ידו בכל ויד כל בו", שאין לו יכולת להתגבר על נפשו הבהמית.

וכשראתה שרה ניגוד זה בין בנה ובין בן הגר, יעצה לבעלה לגרש את האמה ואת בנה ישמעאל. עצה זו, שבאה מתוך ה"גבורה" של שרה, לא מצא חן בעיני אברהם הבעל החסד. איך הוא יכול לגרש אשה ובנה למדבר? בכל זאת, צוה לו הקב"ה ש"כל אשר תאמר לך שרה שמע בקולה", ובסוף שמע אברהם לקול אשתו.

השפעת שרה במאורע זו הצליחה למשוך את אברהם מנטייתו לצד חסד לנטייה לצד גבורה, ובסוף מצא אברהם דרך הממוצע בענין זה. שרה היתה העוזר לאברהם תוך עמדתה כנגדו.

הגם שיצחק, שקבל את טבעו מאמו, גבר על ישמעאל במאורע זה, הגם שנצחונו נראה לעינים "להכשיר" את טבעו של "גבורה", בכל זאת, חייב גם היה יצחק, כמו אביו, לחפש את הדרך הממוצע תוך השתדלותו לנטות לצד ההפך ממה שהיה, כל זה כדי להיות בדרך הממוצע.

וכאשר חפש אליעזר זיווג ליצחק, חפש דווקא נערה בעלת חסד, שנאמר בבראשית כד :

ויאמר : ה' אלקי אדני אברהם הקרה נא לפני היום **ועשה חסד עם אדני אברהם**. הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים. והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה ובה אדע **כי עשית חסד עם אדני**. ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור אחי אברהם וכדה על שכמה...וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמליני נא מעט מים מכדך. ותאמר שתה אדני ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו. ותכל להשקתו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתת. ותמהר ותער כדה אל השקת ותרוץ עוד אל הבאר לשאב ותשאב לכל גמליו... ויקד האיש וישתחו לה'. ויאמר **ברוך ה' אלקי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני** אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדני.

הנראה לי הוא שכוונת חזרת המלה "חסד" בא ללמדנו לא רק שעשה הקב"ה חסד לאברהם עצמו, אלא גם לומר לנו שחזר והשריש הקב"ה ענין החסד במשפחת אברהם על ידי רבקה בעלת החסד וזיווגה עם יצחק.

אחרי שהקב"ה טבע ביצחק טבע לנטות לצד גבורה כמו שהיתה אמו, באה אשתו רבקה למשוך אותו לכיוון האחר לצד החסד, כדי שימצא את דרך הממוצע.

ולי נראה, שתוך הבנה זו נוכל להסביר את הפסוק "וינחם יצחק אחרי אמו". המלה "אחרי" פה לא באה להגיד לנו שיצחק קבל תנחומים אחרי מיתת אמו. קודם כל, לפי הזהר (בראשית ח"א קלג ע"ב): "דאמו אתחזיאת ואזדמנא בביתא", יצחק לא הרגיש שמתה אמו, אלא הרגיש שהיא עדיין נמצאת בביתו. אלא כוונת "אחרי אמו" היא כמו "וילך מנוח אחרי אשתו", פירושו: מנוח הלך אחרי עצת והדרכת אשתו שהן היו מושפעות מטבעה. ולכן, מנוח הלך אחרי איזה טבע שהיה לאשתו.

וכאשר נאמר בפסוק "וינחם יצחק", אין כוונתו ענין תנחומים, אלא מלשון "וינחם האלוקים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה." (יונה ד: י) ופירושו ל"וינחם" שם לפי מצודת דוד הוא "נתחרט על הגזרה". וכמו כן מצינו בתורה "וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו." (בראשית לב: יד).

ולכן, נראה, שכוונת "וינחם יצחק אחרי אמו", היא שכאשר הביא יצחק רבקה אשתו לאהל שרה אמו, התחרט מלהיות "אחרי אמו" דוקא, דהיינו שישאר לצד הגבורה לבד, אלא הלך גם "אחרי אשתו", ז"א אחרי החסד גם, כדי להמצא בדרך הממוצע.

ולזה ששאלנו למה ברא הקב"ה בעולמו הענין שהבן יהיה "כרוך" אצל אמו, יש לומר שהבן מקבל היסודות של תורה מאמו, ולכן טוב לו להיות כרוך אצלה. אבל תוך ההתקרבות הזאת גם הוא מקבל הטבע של אמו. ופעמים רבות טבעת אמו נוטה לכיוון אחד דווקא. ולזה באה אשתו כדי שהוא "יתנחם" אתה, ז"א שהוא גם ילך קצת לכיוון האחר על ידי אשתו כדי להמצא בדרך הממוצע.

ואולי נוכל לומר שארבע הם שנתן להם הקב"ה רשות להשפיע על האדם: אביו מביאו לחיי עולם הזה, אמו ואשתו עוזרות לו למצוא דרך ההממוצע, ורבו מביאו לחיי עולם הבא.